

GÜMÜLCİNELİ İSMAİL BEY'İN BURSA VALİLİĞİ

Hasan Ali POLAT*

Osman AKANDERE**

Öz

II. Meşrutiyet ve Mütareke devrinin mühim siyasî figürlerinden birisi Gümülcineli İsmail Bey'dir. İsmail Bey, II. Meşrutiyet'in ilânı sonrasında Gümülcine'den Meclis-i Mebusan'a mebus olarak girmiş, bir müddet sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefete başlamış, 21 Kasım 1911'de de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın teşkili sonrasında her zaman İttihatçılarla siyasî mücadele içerisinde olmuştur.

Cihan Harbi'nin sonlarına doğru İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı bırakması ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları siyaseten öne çıkmışlar, Mart 1919'da Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulması ile birlikte iktidar olmuşlardır. Gümülcineli İsmail Bey, Damat Ferit hükümetinde nazır olabilmek için gayret sarf etmiş olsa da fırka arkadaşları kendisini o makamda görmek istememişlerdir. Nihayetinde İsmail Bey, 11 Mart 1919'da, Sultan Vahideddin'in irade-i seniyyesi mucibince Bursa Valiliğine tayin edilmiş, adeta merkezden uzaklaştırılmıştır. Mondros Mütarekesi'nin tatbiki bağlamında işgallerin gerçekleştiği bir dönemde Bursa Valisi olan Gümülcineli İsmail Bey, Bursa'da ciddi huzursuzlukların çıkmasına sebep olmuştur. Bursa'daki Millî Mücadele'ye ilk başta destek çıkmış, ancak Damat Ferit Paşa hükümetinin karşı duruşu sebebiyle tavrını değiştirmiş, Millî Mücadele'yi yürüten kişilerle mücadeleye girişmiştir. Bu sebeplerdir ki valilik görevinde fazla tutunamamış ve Haziran 1919 itibarıyla Bursa'yı terk ederek İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da da Damat Ferit Paşa hükümeti ile anlaşamamış, hatta bir ara tevkif edilip Divân-ı Harb-i Örfî tarafından sürgün ile cezalandırılmıştır.

Bu çalışmada; Osmanlı Arşivi kayıtları ve dönemin matbuatı merkeze alınarak Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valiliği dönemi ve etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gümülcineli İsmail Bey, Bursa Valisi, Millî Mücadele, Asayiş, Muhalefet.

* Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üni., Sosyal ve Beşerî Bilimler Fak., Tarih Bölümü, (halipolat42@gmail.com; halipolat@erbakan.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0001-6658-932X>).

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, (oakandere@erbakan.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0001-7875-4214>).

ISMAIL BEY OF GUMULCINE AS A GOVERNOR OF BURSA

Abstract

One of the leading political figures of the Second Constitutional Monarchy and the Armistice Period is Ismail Bey from Gümülcine. Ismail Bey, after the proclamation of the II. Constitutional Monarchy, entered the First Turkish Parliament as deputy from Gümülcine. After a while he began to oppose the Committee of Union and Progress and he took part in the founders of the Party of Liberty and the Entente on November 21st, 1911.

Towards the end of the the World War I, the Committee of Union and Progress gave up the power and the Armistice of Mudros was signed. Following these political incidents, the members of the Party of Liberty and the Entente came to the fore politically and following the forming of the Damat Ferit Pasha Government in March 1919, they came to power. Despite of the efforts made by Ismail Bey of Gumulcine regarding being a deputy at the Damat Ferit Pasha Government, his friends at the union didn't want to see him at that position. As a result, Ismail Bey was appointed as the Governor of Bursa on March 11th, 1919 by the order of Sultan Vahideddin. In other words, he was suspended from the head office. Ismail Bey of Gumulcine was the governor of Bursa during the occupations carried out as a requirement of the Armistice of Mudros. During his position in Bursa, he led up serious disturbances in Bursa. Ismail Bey initially supported the National Struggle in Bursa but he changed his attitude in conformity with the opposite stance of Damat Ferit Pasha Government. He began to struggle with the people conducting the National Struggle. For this reason, he could not hold his position as a governor and he left Bursa in June, 1919 and moved to Istanbul. He also didn't reach an agreement with the Damat Ferit Pasha Government and he was detained and exiled by the Martial Court.

In this study, the records of the Ottoman archives and the printings of the period will be examined and the period of Ismail Bey as a governor in Bursa and its effects will be discussed.

Keywords: Ismail Bey of Gümülcine, Governor of Bursa, National Struggle, Public Security, Opposition.

Giriş

Gümülcineli İsmail Bey'in Kısa Hayat Hikâyesi

II. Meşrutiyet ve Mütareke döneminin mühim bir şahsiyeti olan Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, 22 Ocak 1885 tarihinde Gümülcine'de doğdu. Babası şehrin eşrafından Hacı Ali Bey'dir¹. Annesi ise Gümülcineli Şükrüye Hanım'dır². İsmail Bey, iptidaî, rüştiye ve beş yıllık sancak idadîsi tahsilini Gümülcine'de yaptı. Akabinde idadî tahsilini tamamlamak üzere Edirne Leyli

1 Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yay., 2. bs., İstanbul 2012, s.254.

2 Yasemin Doğaner, "Emniyet Raporlarında 150'liklerden Gümülcineli İsmail Hakkı Bey'in Faaliyetleri", *VI. Uluslararası Atatürk Kongresi (12-16 Kasım 2007)*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010, s.1005.

İdadîsi'ne kaydoldu ve burada iki sene eğitim gördükten sonra 1899'da mezun olarak İstanbul'a geldi. Mekteb-i Hukuk'a kayıt olarak buradaki tahsilini 1904'te tamamladı. Şiir ve edebiyata meraklı olan İsmail Bey'in, *Musavver Fen ve Edep, Malumat* gibi gazetelerde yazıları çıktı. Mekteb-i Hukuk mezuniyeti sonrasında memleketi Gümülcine'de dava vekilliği ve ziraatla meşgul oldu. Ahalinin arzusu ve reyî üzerine Cemaat-i İslamiye reisliği ve Meclis-i İdare azalığına seçildi. 1906-1907 yıllarında, II. Meşrutiyet'in ilânı için mücadele eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dâhil olarak cemiyetin bölgede yayılması için gayret sarf etti. Nitekim II. Meşrutiyet ilân edildiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Gümülcine şubesinin reisi idi. II. Meşrutiyet'in ilân edilip Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılması için seçimler yapılması gündeme gelince, yirmi dört yaşında ve kanunen mebus seçilmesi mümkün olmamasına rağmen yaşı sekiz yaş büyütüldü ve kanunî problem çözüldükten sonra ahalinin arzusu ve oybirliğiyle Gümülcine mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan'da, Kanun-ı Esasi encümeninde azalık yaptı; Layiha ve İstid'â Encümeni'ne reislik yaptı. Yine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de idare heyeti azalığı ve ikinci reisliğini yaptı. 31 Mart Hadisesi akabinde teşkil edilen Encümen-i Fevkalâde'ye de aza seçildi. Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'in [1844-1919] hadisede dahil olmadığı görüşünü serdere masumiyeti vurgusunda bulundu. Yine Adana hadisesi sebebiyle Divân-ı Harb-i Örfî tarafından verilen idam cezalarına da karşı çıktı. Bu ve benzeri hadiseler Gümülcineli İsmail Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden kopuş sürecini başlattı. Artık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin takip ettiği siyaseti sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştı. Nitekim çok geçmeden 21 Şubat 1910'da İttihat ve Terakki Fırkası ikinci reisi iken vazifesinden istifa etti ve mebus arkadaşlarıyla birlikte Ahali Fırkası'nın kurulmasına öncülük etti; hatta İsmail Kemal Bey sonrasında Fırkanın reisliğini yaptı. Fırka reisi sıfatıyla da İttihatçılara yönelik sert politikasını sürdürmeye devam etti. 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası teşkil edilince fırkasıyla birlikte Hürriyet ve İtilaf'a iltihak etti. Trablusgarp'ın 1911'de işgali üzerine İbrahim Hakkı Paşa [1863-1918], Mahmut Şevket Paşa [1856-1913] ve tüm İttihat ve Terakki destekli kabinelerin itham edilmesi teklifinde bulundu. 7 Haziran 1912'deki Hürriyet ve İtilaf Kongresi'nde kongre başkanlığına seçildi. İttihat ve Terakki destekli Said Paşa'nın [1838-1914] sadrazam olduğu hükûmetin düşmesi ile sonuçlanan Halaskâr Zabitan müdahalesini destekleyen siyasetçiler arasında yer aldı. Bâbîâlî Baskını akabinde tevkif edildi; ancak siyasetten uzak duracağına dair verdiği teminat üzerine serbest bırakıldı³. Mahmut Şevket Paşa Hükûmeti kurulunca bu hükûmeti ortadan kaldırmak için Taklîb-i Hükûmet teşebbüsü içerisinde de yer aldı⁴. Mahmut Şevket Paşa'nın katli sonrasında gıyaben idamla tecziye edildi⁵. Cihan Harbi döneminde Mısır'da *el-Ahram*, Selanik'te ise *Beyanü'l-*

3 Birinci, A.g.e., s.254-259; Yusuf Sarımay, "Yüzelliliklerden Gümülcine'li İsmail Hakkı Bey'in Faaliyetleri (1908-1945)", Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1995, s.375-376.

4 BOA., DH. KMS., 63/63, 7 Haziran 1329.

5 BOA., İ. HB., 134/26, 9 Haziran 1329.

Hak ve Mücadele gibi gazeteler çıkararak muhalefetini sürdürdü⁶. 1918'in Ekim ayında Talat Paşa'nın [1874-1921] sadrazam olduğu İttihatçı hükûmetin düşmesi ve akabinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile yeni devre girilmiş ve Hürriyet ve İtilafçıların önü açılmıştı. Nitekim Mütareke'nin imzası akabinde 24 Şubat 1919'da İstanbul'a döndü⁷. Gümülcineli İsmail Bey'in İstanbul'a avdeti *Alemdar* gazetesi tarafından "Dün memleket çoktan mahrum olduğu kıymetli ve fedakâr bir evlâdına kavuştu; Gümülcineli İsmail Bey, menfâ-yı ihtiyârîsinden avdet etti. Biz bunu, İsmail Bey'den ziyade zavallı, bî-çâre Osmanlılık için bir sevinç olarak telakki ederiz..." şeklinde okuyuculara duyuruldu⁸. İstanbul'a dönüşü akabinde Damat Ferit Paşa [1853-1923] sadrazamlığında teşkil olunan hükûmet tarafından Bursa Valiliğine tayin edildi. Bir müddet bu vazifede bulunduktan sonra Gümülcine'ye gitti; burada Garb-i Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi'ni teşkil etti. Millî Mücadele başarıya ulaştıktan sonra *Yüzellilikler* listesine dâhil edildi. Ömrünün son demlerini Paris'te geçiren Gümülcineli İsmail Bey, 22 Ağustos 1945'te burada vefat etti⁹.

Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valiliği

Osmanlı Devleti, şartları son derece ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı 30 Ekim 1918'de imzalayarak dört sene süren ve ağır kayıpların verildiği Cihan Harbi'nden çekildi. Mütareke'nin imzası sonrasında İtilaf Devletleri, Mütareke hükümlerine istinat ederek Anadolu coğrafyasında işgal hareketlerine giriştiler. 13 Kasım'da, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u gayri resmî olarak ele geçirdiler. Böylelikle Osmanlı devlet merkezi İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına girdi¹⁰. Nitekim bu husus Osmanlı idaresinde de etkisini hızla gösterdi; İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına yönelik tevkifler başlatıldı; İttihatçılık mütareke devrinin en ağır ithamı hâlini aldı. İttihatçıların çekildiği siyasi ortamda Hürriyet ve İtilafçılar öne çıktı. Nitekim 4 Mart 1919 tarihine gelindiğinde İngiliz yanlısı bir siyaseti müdafaa eden Damat Ferit Paşa hükûmeti teşkil olundu. Damat Ferit Paşa hükûmetinin teşkil olunması Hürriyet ve İtilafçılar tarafından memnuniyet verici bir gelişme olarak görüldüğü gibi Hürriyet ve İtilafçılar devlet kademelerinde daha da öne çıkmaya başladılar. Bu isimlerden birisi Gümülcineli İsmail Bey'dir.

Gümülcineli İsmail Bey, 24 Şubat 1919'da İstanbul'a döndükten sonra 4 Mart 1919'da teşkil olunan Damat Ferit Paşa hükûmetinde nâzır olarak görev alabilmek için mücadele etti. Ancak Hürriyet ve İtilafçı arkadaşları hırslı ve

6 Birinci, A.g.e., s.259.

7 "Gümülcineli İsmail Bey", *Alemdar*, 25 Şubat 1335/1919, Nu: 67-1377, s.1; İsmail Bey, Mütareke'nin hemen sonrasında İstanbul'a gelecekti; ancak validesinin rahatsızlığı İstanbul'a avdetini tehire sebep oldu. Bkz. "Gümülcineli İsmail Hakkı Bey", *Alemdar*, 21 Şubat 1335/1919, Nu: 63-1373, s.1.

8 "Gümülcineli İsmail Bey", *Alemdar*, 25 Şubat 1335/1919, Nu: 67-1377, s.1.

9 Birinci, A.g.e., s.254, 260; Sarıay, A.g.m., s.379-389.

10 *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3. bs., Genelkurmay Yay., Ankara 1999, s.47-49.

geçimsiz olarak telakki ettikleri Gümülcineli İsmail Bey'in kabinede yer almasını münasip görmediler. İsmail Bey'e nâzırlık yerine Divân-ı Harb-i Örfî başsavcılığı vazifesi teklif edildi fakat kabul etmedi¹¹. Netice itibariyle İsmail Bey merkezden uzaklaştırılarak Meclis-i Vükela'nın teklifi ve Sultan Vahideddin'in [1918-1922] tasdikiyle 11 Mart 1919'da Bursa Valiliğine tayin edildi¹². Bazı kaynaklarda İsmail Bey'in 13 Martta ve vali vekili olarak tayin edildiği belirtilse de¹³ *Takvim-i Vekayi*'de "...Bursa Vilâyeti valiliğine Gümülcine mebûs-ı sâbıkı İsmail Beylerin tayinleri Meclis-i Vükela kararıyla tensip edilmiştir." denilmektedir¹⁴.

Gümülcineli İsmail Bey, birkaç ay önce Bursa valiliğine tayin edilen ve bölgede kısa sürede pek çok eşkıyayı ölü ya da diri yakalayarak vilayette güvenliği tesis eden Ebubekir Hâzim Bey'in [Tepeyran, 1864-1947] yerine Bursa valiliğine tayin edilmişti. Nitekim Ebubekir Hâzim Bey, Gümülcinelinin vali olarak Bursa'ya tayinini gazetelerde görünce Dâhiliye Nâzırı Cemal Bey'e [Keşmir, 1862-1949] bir telgraf çekerek "*Şayet Gümülcinelinin buraya tayininden benim idrâk ve takdirimin fevkinde memleket için bir menfaat umuluyorsa ben derhal ve memnuniyetle vilâyet makamını mumaileyhe terke hazırım, muvaffak olmasını cidden arzu ettiğim hükûmeti hazırayı her tarafça suitesir ve taacübü mucip olacak aksi bir muameleden korumak üzere cevaba muntazırım.*" dedi¹⁵. Nâzır Cemal Bey'den herhangi bir yanıt gelmedi; ancak birkaç gün sonra Gümülcineli İsmail Bey'in vali olarak tayin edildiğinin belirtilmesi ile iktifa edildi. Bu arada Bursa'nın ileri gelenlerinden bazıları Ebubekir Hâzim Bey'in vali olarak bırakılması gerektiğini belirtir bir telgraf çekme girişiminde bulundular. Fakat Ebubekir Hâzim Bey'i destekleyen bu telgrafın İstanbul'a çekilmesi mümkün olmadı. Çünkü Hürriyet ve İtilafçılar, "*Hükümet dairelerinde odacılara varıncaya kadar İttihatçıları sürüp çıkaramayan bir valinin burada kalmasını istemiyoruz*" diyerek Ebubekir Hâzim Bey'i destekleyen telgrafın İstanbul'a çekilmesine mani olmuşlardı¹⁶. Ebubekir Hâzim Bey, bu gelişmeler üzerine "*Bedbaht memleketin son ümitlerini de kırıp*

11 Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.333.

12 "Tevcihât", *Takvim-i Vekayi*, 16 Mart 1335/1919, Nu: 3497, s.1; Hangi tarihte tayin edildiği kesin belirtilmemekle birlikte Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa valisi oluşu *Alemdar* gazetesi tarafından da haber yapılmıştır. Bkz. "Hüdavendigâr ve Ankara Valileri", *Alemdar*, 17 Mart 1335/1919, Nu: 86-1296, s.1.

13 Kâmil Erdeha'nın eserinde ve Doğaner ile Sarıнай'ın makalesinde 13 Mart 1919'da Bursa vali vekilliğine tayin edildiği belirtilmektedir. Bkz. Erdeha, *A.g.e.*, s.333-334; Doğaner, *A.g.e.*, s.1006; Sarıнай, *A.g.m.*, s.379; Ancak Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesi *Takvim-i Vekayi*'deki bilgiye göre Gümülcineli İsmail Bey'in 11 Mart 1919'da ve vekil olarak değil asil olarak tayin edildiği yönündedir.

14 "Tevcihât", *Takvim-i Vekayi*, 16 Mart 1335/1919, Nu: 3497, s.1.

15 Ebubekir Hâzim Tepeyran, *Zâlimâne Bir İdam Hükümü*, Millî Mecmua Basımevi, İstanbul 1946, s. 78-79; 16 Mart 1919 tarihli bu telgrafın Osmanlı Arşivi kaydı tespit edilmiştir. Bu telgrafta; Gümülcineli'nin tayin olunacağıın gazete ve ajanslarda geçtiği belirtilmekte, İttihat ve Terakki idaresi zalim bir hükümet olarak takdim edilmekte ve iki ay evvel Bursa'ya tayin olunduğu kısa süre içinde 241 eşkıyanın derdest edildiği vurgulanmaktadır. Vilâyet ahali nazarında hükümeti hissettirmeye başladığı esnada vali değişikliği kararını nazik bir dille yadığıadığını belirtmektedir. Ebubekir Hâzim Bey imzalı ve 16 Mart 1919 tarihli 8 sayfalık telgraf için bkz. *BOA.*, *DH. ŞFR.*, 620/28, 16 Mart 1335.

16 Erdeha, *A.g.e.*, s.334.

geçirerek fikir ve hamiyet erbabını mebhut ve meyus eden tarzı idarenizin buralarca da yüz göstermeğe başlayan âsârı müessifesine şahidi dilhun olmadan beni sıyanetteki isticalinize müteşekkiren makamı vilâyeti terkettim. Şifre ve miftahları kime verilecek iş'arı¹⁷. (19 Mart 1919)." Böylelikle Ebubekir Hâzim Bey valilik vazifesini terk etti. Hürriyet ve İtilafçılar da daha Gümülcineli İsmail Bey, Bursa'ya vasil olup vazifesine başlamadan evvel "Yeşil Bursa'ya adalet getireceğiz" yolunda propagandalar yapmaktaydılar¹⁸.

Gümülcineli İsmail Bey, Bursa Valisi olarak tayini gerçekleştirildikten sonra 17 Mart itibariyle harekete hazır bir vaziyettedir. Nitekim Dâhiliye Nâzırı Cemal Bey'den Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya yazılan bir yazıda Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa valiliği vazifesine başlamak için "harekete hazır" olduğu belirtilmekte ve İsmail Bey'in Sultan Vahideddin'e "arz-ı ubudiyet (kulluğun arzı/sunulması)" talebinde bulunduğu ifade edilmektedir¹⁹. Netice itibariyle Gümülcineli İsmail Bey'in 22 Mart Cumartesi günü Sultan'ı ziyaret ederek hürmetlerini sunacağı belirtilmektedir²⁰. İsmail Bey, bu tarihin hemen akabinde ise Bursa'ya geçerek vazifesine başladı. Vazifesi boyunca Hürriyet ve İtilafçılarla beraber hareket etti; tarafsız bir valilik yaptığı söylenemez. Nitekim valiliği esnasında Bursa'da yetmiş civarında Hürriyet ve İtilaf kulübü açılmıştı²¹.

Gümülcineli İsmail Bey, Bursa Valisi olduktan hemen sonra asayişin teminine çalıştı. Bu çerçevede 30 Mart 1919 tarihinde Ertuğrul Mutasarrıfı Recep Bey'e bir yazı göndererek "temin-i asayiş ve sükûn her yerde ve bilhassa bu muhitte akdem-i umûr [öncelikli işlerden] olduğu"nu vurguladı ve mutasarrıflık dâhilinde asayişe hassaten ehemmiyet verilmesini istedi²². Gümülcineli'nin Bursa'daki faaliyetleri *Alemdar* gazetesinin 4 Nisan 1919 tarihli nüshasında birinci sayfadan gündeme taşındı. Burada Gümülcineli'nin asayişini temin hususunda büyük başarılar imza attığı belirtilmekte ve önceki vali Ebubekir Hâzim Bey'den başarılı olduğu vurgulanmaktadır. Hazım Bey'in iaşe yokluğu ve asayiş meselelerinde başarısız olduğu vurgulanmakta, bu durumun ahaliyi bunalttığı ifade edilerek Gümülcineli İsmail Bey'in bu meseleleri çözmesinin ahaliye rahat bir nefes aldıracağı ifade edilmektedir. Yine gazete; Gümülcineli'nin gayretleriyle bölgedeki çetelerin birer birer tenkil edildiği belirtilmektedir. Ayrıca gazetede Gümülcineli İsmail Bey'in eşkıyaya yönelik nutkundan bir parçaya yer verildi²³. Burada şöyle denilmektedir:

"Ba'demâen ufak bir uygunsuzluğunuzu görürsem sizleri mahvederim. Şekavette inat eden diğer arkadaşlarınıza da söyleyiniz. Gelsinler, yoksa elimden kurtulamazlar.

17 Tepeyran, A.g.e., s.61; Erdeha, A.g.e., s.334.

18 Tepeyran, A.g.e., s.78-79.

19 BOA., DH. KMS., 50-1/42, 17 Mart 1335.

20 BOA., DH. KMS., 50-1/42, 20 Mart 1335.

21 Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa*, Bursa Kültür Sanat Turizm Vakfı Yay., Bursa 1997, s.29.

22 BOA., HSD., TVP., 1/46, 30 Mart 1335.

23 "Gümülcineli İsmail Bey'in Muvaffakiyeti", *Alemdar*, 4 Nisan 1335, Nu: 104-1414, s.1.

Bizzat kendim kuvve-i mevcûde ile üzerlerine varıp birer birer kahrederim. Padişahımız efindimiz hazretlerinin ve hükûmet-i Osmaniye'nin kuvvet ve satveti üzerlerindedir. Sizler de ıslah-ı nefis ediniz ve namuskâr bir Osmanlı olmaya çalışınız²⁴!

Ayrıca Gemlik kazası dâhilinde tenkil edilen çetelere karşı muvaffakiyetle mücadele eden Müfreze Kumandanı Yüzbaşı İbrahim Bey'e şöyle teşekkür etti:

"Müfreze Kumandanı Yüzbaşı İbrahim Bey'in ve maiyeti efradının selâmet-i millet ve hükûmet namına gösterdikleri âsâr-ı besâlet mûcib-i takdirdir. Rûfekasıyla beraber kendisine teşekkürât-ı takdîr-kârânemin tebliğiyle beraber muvaffakiyet-i mütevâliyesini eltâf-ı ilâhîden temenni ettiğimi ve mükâfatlarını da rûfekasıyla beraber iktitâf eyleyeceğini 'ilâveten ve gerek İbrahim Bey ve gerek maiyeti efradına hükûmet-i Osmaniye namına selâmımı tebliğ buyurunuz. Vali Gümülcineli İsmail²⁵."

Gümülcineli İsmail Bey, asayişin temini için "mahalle bekçiler teşkilatı"nın kurulmasını da kararlaştırarak 150 bekçiyi bu çerçevede göreve başlattı. Akşamdan sabaha kadar vazife yapan bekçiler, polise bağlı olarak vazife yürütmektedirler²⁶.

Gümülcineli İsmail Bey'in vali olarak bulunduğu vilâyette birtakım anlaşmazlıklar da baş gösterdi. Evvelâ Mütareke sonrasının sıkıntılı evresinde, kendisi ile aynı fırkaya mensup Hürriyet ve İtilafçılarla beraber hareket etmeye çalışarak İttihatçıları etkisiz hâle getirmeye çalıştı. Beraber hareket ettiği isimlerden ikisi Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi ve bir süre vali vekilliği de yapacak olan Aziz Nuri Efendi'dir²⁷. Gümülcineli İsmail Bey, Bursa Valiliği vazifesine başladığında jandarma kumandanı ile sert tartışmaya girdi; hatta vali ve jandarma arasındaki çatışma Dâhiliye Nezareti'ne de intikal etti. Umum Jandarma Kumandanı Kemal Bey'in Gümülcineli İsmail Bey hakkındaki 1 Nisan 1919 tarihli şikâyeti şu şekildedir:

"Dâhiliye Nezareti'ne

Arz-ı âcizânemdir

Hüdavendigâr valisi Gümülcineli İsmail Bey'den aldığım bir mektubun suretini leffen takdim ediyorum. Hükûmetin en yüksek tabakada bulunan bir memuru yani bir valisi tarafından keza devletin oldukça mühim ve muteber bir mevkîini işgal eden diğer bir memuruna ancak bir çeteci ağzına yakışacak surette bu yolda bir tehdit-

24 "Gümülcineli İsmail Bey'in Muvaffakiyeti", *Alemdar*, 4 Nisan 1335, Nu: 104-1414, s.1; "Bursa'da Eşkîya İstimânı", *Alemdar*, 16 Nisan 1335, Nu: 115-1425, s.2.

25 "Hüdavendigâr Valisinin Takdiri", *Türkçe İstanbul*, 5 Nisan 1335/1919, Nu: 126, s.2.

26 "Bursa'da Vali-i Cedidin Âsâr-ı Faaliyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 25 Nisan 1335/1919, Nu: 2706, s.1.

27 Erdeha, *A.g.e.*, s.334-335; Gümülcineli, İttihatçılara nefret nazarıyla bakmaktaydı. Örneğin Mümtaz Şükrü Eğilmez, Cihan Harb'i'nde sıkıntılara duçar olmuş olan yedek subaylara yönelik Bursa'da bir Yardımlaşma Kurumu teşkiline çalışmış ve bu sebeple vali İsmail Bey ile birkaç kez görüşmüştür. Ancak vali, yedek subayların işsizliğine çare bulmak yerine onları İttihatçılıkla itham etmiştir. Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Millî Mücadele'de Bursa*, yay. haz. İhsan Ilgar, İstanbul 1981, s.12-16.

name yazılır ve bu da etraflıyla bi't-tahkîk haksız cihetin tecziyesiyle neticelenmezse, öyle tahmin ediyorum ki, bu hükûmette kimse vazifesini kanun-perestâne ve namus-kârane ifa edemez; ve binâenaleyh bu memlekette yürüyemez. Bu hususun zât-ı âli-i nezâret-penâhülerince de lâyıkiyla nazar-ı dikkate alınarak en salim bir kararın tatbik edileceğini ümit ettiğimden işbu neticeye intizâren şimdilik vazifeme devam etmekte bulunduğumu arz eylerim. Olbâda emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir²⁸."

Jandarma Kumandanı Kemal Bey, Gümülcineli İsmail Bey'i bu şekilde şikâyet ederken İsmail Bey'in bir tehdit mektubunu da ek olarak Dâhiliye Nezareti'ne yolladı. Gümülcineli İsmail Bey imzalı ve Kemal Bey'e hitaben yazılan bu mektup şu şekildedir:

"Kemal Beyefendi,

Gerek sizin ve gerek muavininizin bu Alay Kumandanlığı meselesinde takip etmekte olduğunuz maksada pek iyi intikal ettim. Bir gün elbette bunun hesabını görürüz. Koca bir vilâyet ateş içinde yanıyor. Sizler de şahsî endişelerle kavruluyorsunuz. Cenâb-ı Hakk bu bedbaht ve kimsesiz vatana acısın. Buna şimdi terettüp eden vazife Bursa vilâyetini jandarmasız idare etmektir. Ve edeceğim. Bursa, 28 Mart 335, Gümülcineli İsmail²⁹".

Bu tehdit mektubu ve şikâyet üzerine Dâhiliye Nezareti'nden iki tarafa da "zata mahsus" yazı gönderilerek iki tarafında teskinine çalışıldı. Nezaretin iki tarafa yönelik vurgusu birlik ve beraberliğin muhafazasına yöneliktir. "Zata mahsus" yazıda; "Hepimizin el birliğiyle memleket ve hükûmetin temin-i selâmet ve saadetine hasr-ı mesai etmeliğimiz lâzım geldiği böyle bir sırada yekdiğerimizi bilâ-sebep dilgîr edersek maksadımızda muvaffak olmaya bi't-tab' imkân kalmaz." denildikten sonra Gümülcineli İsmail Bey'in Kemal Bey'e tehditkâr mektubunun doğru bulunmadığı belirtildi. Kemal Bey'e hitaben yazılan yazıda da Gümülcineli İsmail Bey'in tehditkâr mektubunun yanlış olduğunun kendisine bildirildiği ve bu durumdan nezaretçe müteessir olduğu vurgulandıktan sonra "bu meseleye hitam bulmuş nazarıyla bakılarak ifa-yı vazifeye ihtimam buyurmanızı rica ederim" denildi³⁰.

Gümülcineli İsmail Bey, Nisan 1919 itibariyle bölgenin asayişini sağlamak için gayret göstermekte, çetelerle mücadele etmektedir. Nitekim 11 Nisan tarihli Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'e [Gerde, 1875-1939] çektiği bir telgrafta, bu hususta kimseden hatta İstanbul'dan dahi yardım görmediğini ifade ederek şöyle demektedir:

"Geceli gündüzlü çalışıyorum. İstanbul'dan hiçbir yardım görmüyorum. Bu üç gün zarfında dört çeteyi elde ettim. Birçok eşkıya sıkıştılar. İstîmân edecekler birkaç çeteyi de ayrıca mahvettim. Emrime tahsisat için nâzır-ı sâbika yazdım, cevap yok. İstîmân edenlerin affı için yazdım cevap yok. Burada İdare-i Örfiye var, Heyet-i

28 BOA., DH. KMS., 51-1/5, 1 Nisan 1335.

29 BOA., DH. KMS., 51-1/5, 28 Mart 1335, (Ek-1).

30 BOA., DH. KMS., 51-1/5, 1 Nisan 1335.

Tahkikiye yok. Heyet-i Tahkikiye'yi teşkil ettim. Selefinize yazdım, cevap yok. Mutasarrıf ve kaymakamlar tayin ettim. Her birinden hizmet görüyorum. Tasdik cevabı yok. Pek iyi anlamış idim ki Cemal Bey bana hiçbir kolaylık göstermek istemiyordu. Eşkîya meselesinde çalışanlara kılavuzlara fedakâr takip memurlarına mükâfat vaat ettim. Hâl-i mecburiyetteyim. İdare-i Örfiye'yi işletiyorum. Asayiş-i memleketi ihlâl edenleri tecziye ediyorum. Zira heyet-i tahkikiye yok. Şimdi sizden pek sevdiğim Mehmet Ali Bey'den hem arkadaş hem kardeş hem nâzır sıfatıyla rica ederim. Menâfi-i vataniye namına benden iş bekliyor iseniz bu yazdığım şeyleri derhâl is'âf ediniz ve acele cevap vermелisiniz. Artık pek çok mustaribim. İstirabımı tahfif ediniz efendim³¹."

Gümülcineli İsmail Bey'in buradaki serzenişleri yanında Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'e hitabı da dikkat çekmektedir. İlgili telgraf bir valinin Dâhiliye Nazırına telgrafından ziyade arkadaşına hitap eder şekildedir. Bu yönüyle teamülün dışındadır; kendisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelenlerindedir, hükümet de Hürriyet ve İtilaf destekli bir hükümettir. O sebeptendir ki Gümülcineli İsmail Bey, çok rahat bir şekilde istediklerini kaleme alabilmekte, hatta yukarıda görüldüğü gibi yeri geldiğinde tehdit diline dahi başvurabilmektedir.

Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valisi olarak Nisan 1919'daki önemli işlerinden biri de Şehzade Abdürrahim Efendi riyasetinde [1894-1952] Anadolu'yu irşat ve tenvir maksadıyla gönderilen Heyet-i Nâsiha ile ilgilenmek oldu³². Nitekim Abdürrahim Efendi riyasetindeki heyet, yola çıkmadan evvel Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey tarafından Bursa'ya telgraf çekildi ve Şehzade riyasetindeki heyetin Mudanya yoluyla Perşembe günü Bursa'da olacağı bildirildi³³. Heyet, 16 Nisan'da *Alemdar* vapuruyla Mudanya'ya hareket etti ve 17 Nisan sabahı Mudanya iskelesinde; Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Bey, vilayet memurları ve halk tarafından karşılandı³⁴. Bu karşılama akabinde heyetin Mudanya'ya vasil olduğu bilgisi Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Bey tarafından telgrafla hükümete bildirildi³⁵. Heyet, 17 Nisan'da hususî bir trenle Bursa'ya geçti ve burada da coşkuyla karşılandı. Yine heyetin Bursa'ya muvasalatı ve buradaki coşku da vali İsmail Bey tarafından İstanbul'a bildirildi. Bursa'da Ali Rıza Paşa [1860-1932] tarafından Sultan Vahideddin adına bir beyanname okundu ve bu beyanname; memleketin içinde bulunduğu kötü duruma vurgu yapılarak "anasır-ı muhtelif"nin birlik ve beraberliğinin önemi üzerinde duruldu³⁶.

31 BOA., DH. KMS., 52-1/2, 11 Nisan 1335, (Ek-2); Nâzır Mehmet Ali Bey, bu telgrafa 27 Nisan'da cevap vermiş ve Gümülcineli'nin istediği tahsisatın bugünkü Meclis-i Vükela'da ele alınacağını ifade etmiştir. Bkz. A.g.a., 27 Nisan 1335.

32 "Vilâyât-ı Osmaniye'ye İzam Buyurulan Heyet-i Mahsusa", *Takvim-i Vekayi*, 17 Nisan 1335/1919, Nu: 3525, s.1.

33 BOA. DH. ŞFR., 98/178, 15 Nisan 1335.

34 "Heyet-i Nâsiha", *Sabah*, 19 Nisan 1335/1919, Nu: 10570, s.1.

35 "Heyet-i Nâsiha", *Sabah*, 19 Nisan 1335/1919, Nu: 10570, s.1.

36 "Heyet-i Nâsiha'nın Beyanname", *İkdam*, 22 Nisan 1335/1919, Nu: 7974, s.2; "Heyet-i Nâsiha'nın Seyahati", *Alemdar*, 22 Nisan 1335/1919, Nu: 121-1431, s.1; Heyet-i Nâsiha'nın Bursa ziyareti hakkında tafsilat için bkz. Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademik Kitabevi, İzmir 1992, s.17-25.

Gümülcineli İsmail Bey, vali olarak göreve başladıktan sonra bölgedeki işgale yönelik hazırlıkların farkına vararak durumdan Dâhiliye Nezaretini haberdar ederek gerekli tedbirlerin alınması istediğinde bulundu. Örneğin 19 Nisan 1919 tarihli bir şifre telgrafta, 600 kat Yunan asker elbisesi ve 500 battaniyenin bugün itibariyle Mudanya'ya çıkarıldığı belirtildi. Telgrafta göre; Mudanya Rumları merkezden aldıkları emirler çerçevesinde hareket etmektedirler ve fesat ve kıyama kalkışacakları aşikâr gözükmektedir. Hatta bu telgrafta, bundan iki ay kadar önce Mudanya sahillerine cephane ve ufak top çıkardıkları belirtilmekte, İngiliz zabıtlardan bölge Rumlarının cesaret aldıkları ifade edilmektedir. Yine "*fıkr-i acizanemce Rum meselesi bu vilâyette günden güne kesb-i ehemmiyet eylemektedir. Hükûmet buna karşı tedabir-i ciddiye-i fi'liye ittihazı mecburiyetindedir.*" Bu ifadeler sonrasında Gümülcineli İsmail Bey, bu tür meselelere bir an evvel el atılması gerektiğini "*hiss-i vatanperveri*" olarak ifade ettiğini belirtmektedir³⁷. Gümülcineli İsmail Bey'in bu telgrafı, Dâhiliye'den Hariciye Nezaretine gönderildi ve netice itibariyle Hariciye, Bursa vilâyetindeki Rumlara Yunanlılar tarafından silah ve cephane dağıtıldığına dair istihbarat üzerine icra kılınacak teşebbüslerden bir netice hâsıl olmasının zor olduğunu, vilâyet memurlarının keyfiyeti ciddiyetle ele almaları ve silahların yakalanarak maddî deliller toplanmasının vilâyete tebliğini münasip gördü. Dâhiliye Nezaretine, Hariciye'nin bu görüşünü Bursa vilâyetine tebliğ etti³⁸. Gümülcineli İsmail Bey, sonraki süreçte de Rumların bölgedeki faaliyetleri hususunda hassas olmaya devam etti. Mayıs ortalarında Dâhiliye Nezaretine bir rapor gönderdi. Bu raporun içeriği hakkında herhangi bir malumat elde edilemese de bu raporun ehemmiyetle Meclis-i Vükela'da ele alınacağını belirtilmesi bölgedeki işgal hazırlıklarına yönelik olduğunu akla getirmektedir. Nitekim ilgili rapor ehemmiyeti sebebiyle 18 Mayıs 1919'da Meclis-i Vükela'da görüşülmek üzere Sadaret makamına gönderildi³⁹. Tam böyle bir süreçten geçilirken Osmanlı Devleti'nde büyük bir üzüntüye ve galeyana sebep olacak büyük bir hadise zuhur etti; ülkenin önemli bir kenti olan İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildi. İzmir'in işgali yurt çapında olduğu gibi Bursa vilâyeti tarafından da tepki ile karşılandı. 18 Mayıs'ta Bursa'da, Gemlik'te ve İnegöl'de işgalleri protesto eden mitingler yapıldı; ayrıca İstanbul'a işgalleri protesto eden telgraflar çekildi⁴⁰. Gümülcineli İsmail Bey, İzmir'in işgali sonrasında bu işgal hareketlerinin sürdürüleceğini düşünerek tedbirlere başvurulmasını istedi. Hatta iki millî ordu teşkili yönünde taleplerde bulundu. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e [1862-1922] çektiği telgrafta, millî ordu bahsinin yanında birkaç mühim meseleyi görüşmek üzere İstanbul'a avdeti için izin talebinde bulundu⁴¹. Talebi kabul edilerek 19 Mayıs'ta İstanbul'a geldi⁴² ve Nâzır Ali Kemal Bey'le

37 BOA., DH. KMS., 51-1/76, 19 Nisan 1335.

38 BOA., DH. KMS., 51-1/76, 26 Nisan 1335; 28 Nisan 1335.

39 BOA., DH. KMS., 52-1/65, 18 Mayıs 1335.

40 Akkılıç, A.g.e., s.38.

41 BOA., DH. ŞFR., 634/91, 18 Mayıs 1335.

42 "Gümülcineli İsmail Bey", *İkdam*, 21 Mayıs 1335/1919, Nu: 8003, s.2.

bir görüşme gerçekleştirdi⁴³. Bu arada valilik vazifesinden istifa ettiği yönünde haberler çıktı. Nitekim *Alemdar* gazetesinde istifa ettiği bilgisi verildikten sonra onun Bursa Valiliğine yönelik detaylara yer verildi. Evvelâ Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa'ya vali olarak tayini öncesinde Bursa'nın durumuna yer verildi ve vilayetin perişan hâline vurgu yapıldı. Akabinde gazete 12 madde olarak Gümülcineli İsmail Bey'in icraatını aktardı. Maddeler şu şekildedir:

“1. İsmail Bey bütün jandarma ve polis kuvvetini eşkıyanın tenkiline hasretmiş.

2. Muntazam bir polis vücuda getirmiş.

3. Jandarmadan on iki zabiti tabur binbaşısı da dâhil olduğu hâlde selâmet-i umumiyeyi temînen Bursa'dan çıkarmış ve yerlerine genç ve işgüzar zabitler ikame eylemiş.

4. Jandarmayı merkezden hiçbir muavenet görmediği hâlde bugün herkesin gördüğü muntazam bir şekle sokmuş.

5. Polis kadrosunu derhâl ikmal ederek istitlâât da dâhil olduğu hâlde gece gündüz inzibatı teminden usanmaz bir polis vücuda getirmiş. Hatta eşkıyanın bir kısmını da polis vâsıtasıyla istîmân ettirmiş. Bursa'nın bugünkü polisi bütün memalik-i Osmaniye'ye numune olacak bir polistir.

6. Bir ay zarfında yüze yakın eşkıya istîmâna mecbur olmuş, otuzdan fazlası derdest edilmiş yirmiye yakın şaki de itlâf edilmiştir.

7. Bursa şehrini mahallât itibariyle bekçi muntikalarına taksim ederek bekçi teşkilatı vücuda getirmiş ve gece sabaha kadar düdüklerle muhabere olunarak inzibat-ı belde tamamen temin edilmiş.

8. Perişan bir hâlde bulunan ve çamurdan farkı olmayan işe ekmeği ve bugünkü kabil-i ekl bir hâlde ifrağ olunmuş ve birçok fazla ve sahte vesikalar meydana çıkarılarak işe memurunun onda sekizi tebdil olunarak yeni bir heyet-i idare vücuda getirilmiştir.

9. Bursa civar muntikalarında köylerde müsellaah korucu teşkilatını meydana getirmiş ve korucuları jandarmanın kontrolü altına vaz' eylemiş. Köylerde ve Bursa'da alaylarda ve düğünlerde rakı içmek, silah atmak ve karı oynatmak âdet-i kerîhesini kökünden kaldırmış.

10. Hasta hanenin ahvâlini bir komisyonun taht-ı tetkikine vermiş yalnız belediyeden olmak üzere hasta haneye çamaşırı ve bütün levâzımıyla elli yatak ilâve ettirmiş ve hastalar nihâyet et yüzü görebilmişlerdir.

11. Mekteb-i Sanayi'ye, Darülaceze ve Darüleytam'dan alınan yetimlerden mürekkep yeni bir sınıf ilâve ettirmiş.

12. Ahiren Amerika Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile temasa girerek Amerikalıların Müslüman fukaraya dahi muavenetini temin eylemiştir. Daha sayılacak olsa büyük bir

43 “Bursa Valisi İsmail Bey”, *Sabah*, 20 Mayıs 1335/1919, Nu: 10601, s.2.

yekûn tutacak olan bu icraatı bir ay zarfında Gümülcineli İsmail Bey'den başka yapacak bir memur var ise Hayye ale's-salâh."

Gümülcineli İsmail Bey'in yaklaşık bir aylık icraatı bu şekilde on iki madde hâlinde okuyucuya aktarılırken onun ne kadar özverili çalıştığı hakkında da şöyle denilmektedir: "*-Bu adamda bitmez bir azim, yıkılmaz bir cesaret ve yorulmaz bir kafa var. Sabahleyin altı alafrangada kalkar, gece yarısına yani on ikiye kadar çalışır. Hükûmette yatar, kalkar vazifeden başka bir sebeple dışarı çıkmazdı. İşte azizim Bursa böyle kurtuldu⁴⁴."*

Alemdar gazetesinin Gümülcineli hakkındaki "icraat ve istifası" yönündeki bu haber akabinde Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, bir açıklama yaparak, Gümülcineli İsmail Bey'in 18 gün izinli olduğunu, izni bitince vazifesine döneceğini bildirdi⁴⁵. Ancak istifa şayiası o kadar yayılmış olacak ki *İkdam*'ın haberine göre Bursa ahali "âdil ve cevval valilerinin tekrar Bursa'ya iadesi"ni talep etti⁴⁶. Ahali, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi vasıtasıyla İsmail Bey'in istifasının kabul edilmemesini istedi⁴⁷. Nitekim İsmail Bey, 29 Mayıs 1919'da tekrar Bursa'ya geri döndü⁴⁸. Bursa ve çevresinin işgali hazırlıklarını dikkatle takip etmeye devam etti. Örneğin 31 Mayıs 1919 tarihli ve Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'e hitaben gönderdiği bir telgrafında şöyle demektedir:

"Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Beyefendi Hazretlerine

Mudanya, Gemlik, Orhangazi Rumlarında ihtilâl hazırlıkları görüyorum. Mudanya'da yüz kişilik kuvvetim var. Her tarafı sıkı bir tarassut altına aldım. Merkez Gemlik jandarma kuvvetini otuza iblâğ ve yirmi kişilik bir de kendi maiyetimden müfrez-i askeriye izam eyledim. Ufak bir hâdise vukuunda işi ateş ile hal edeceğim. Anladığıma göre Yunanistan İzmir'e hem-civar vilâyetlerde bahusus Bursa'da Rumları ayaklandırarak temin-i maksat hülyasındadır. Nitekim Yenişehir kazasının Derbent karyesinde İngiliz mavzerleriyle müsella ve Rumca mütekellim ve asker elbisesi lâbis yirmi kişilik bir çeteye tesadüf olundu takip ediyorum. Silâh yoktur, bana rica ederim birkaç bin silâhla kâfi cephane gönderiniz, ötesini bana bırakınız⁴⁹."

Bu ifadeler, İzmir'in işgali sonrasında Gümülcineli İsmail Bey'in Yunan işgallerinin ve Rumların faaliyetlerinin önüne geçilmesi ve Rum çeteleriyle mücadele edilmesi hususunda ciddî manada istekli olduğunu göstermektedir. Nitekim Gümülcineli'nin bölgedeki işgal hazırlıklarının önüne geçilmesi bağlamındaki silah ve cephane talebi aynı gün Harbiye Nezareti'ne bildirildi⁵⁰.

44 "Gümülcineli İsmail Bey", *Alemdar*, 20 Mayıs 1335/1919, Nu: 148-1458, s.1, (Ek-3).

45 "Gümülcineli İsmail Bey", *İkdam*, 21 Mayıs 1335/1919, Nu: 8003, s.2.

46 "Gümülcineliyi İstiyorlar", *İkdam*, 24 Mayıs 1335/1919, Nu: 8006, s.2; "Gümülcineli İsmail Bey", *İkdam*, 26 Mayıs 1335/1919, Nu: 8008, s.2.

47 "Gümülcineli İsmail Bey", *Sabah*, 23 Mayıs 1335/1919, Nu: 10604, s.2.

48 "İsmail Bey Bursa'da", *Alemdar*, 30 Mayıs 1335/1919, Nu: 158-1468, s.2.

49 BOA., DH. KMS., 53-1/23, 31 Mayıs 1335, (Ek-4).

50 BOA., DH. KMS., 53-1/23, 1 Haziran 1335.

Gümülcineli İsmail Bey, İzmir'in işgali sonrasında bir millî teşkilatın teşkili yönünde ısrarlı taleplerde bulundu. Ancak Damat Ferit Paşa hükûmeti, İsmail Bey'in taleplerine olumsuz cevap verince ve millî bir direnişe karşı olduğunu ortaya koyunca, Gümülcineli İsmail Bey de benzeri bir tavrın içerisinde olarak millî direnişe iştirak edenlerin önüne geçmeye çalıştı. Nitekim Refik Halit Bey [Karay, 1888-1965], Gümülcineli İsmail Bey'in bu durumu hakkında şöyle demektedir:

"Hüdavendigâr Valisi Gümülcineli İsmail Bey, mütemediyen makine başına gelerek Dahiliye Nazırıyla muhabere arzusunda bulunuyordu; fakat Nazır pek meşgul olduğundan şifre ile mütalâa beyan etmeğe mecbur oluyor, benimle de ara sıra telgrafla görüşüyordu. Onun fikrinde derhal halkı silâh başına çağırarak ve Yunan üzerine -milis teşkilâtına benzer müsellâh teşkilât ile- yürümek lâzımdı. Bu hareketin başına kendisi geçmek istiyordu... Gümülcineli, mukavemeti herkesten evvel düşünmüş, Kuvayı Milliye fikrini herkesten evvel tatbika can atmıştı. Amma bunu hesabsız, kitabsız, sırf bir iş olsun, şöhret temin etsin, bir ihtilâl hareketi riyasetini nefesine ayırsın diye yapmak istiyordu, samimî değildi. Samimî olmamasının en büyük delili, -hükûmette reyine mûmaşat görmeyince- tebdili fikirle hareketi millî aleyhinde harekete başlamasıdır⁵¹."

Gümülcineli İsmail Bey, yukarıda bahsedildiği üzere hükûmetin politikası çerçevesinde millî hareketlere karşı duruş sergilediği içindir ki, bölgeye millî direnişi örgütlemek gayesiyle gönderilen 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey [Günsav, 1879-1934] ile de geçinemedi. Bu hususta Bekir Sami Bey hatıralarında, 27 Haziran'da Bursa'ya geldiğini belirtmekte ve Gümülcineli İsmail Bey idaresindeki Bursa'nın durumunun içler acısı olduğu ifade etmektedir. Bekir Sami Bey, hatıralarında, Cihan Harbi esnasında sürülen Rum ve Ermenilerin tekrar Bursa'ya geldiklerini, birçok vatansever şahsın İsmail Bey tarafından hapsedtirildiğini, ahlaksızlık ve benzeri ithamlarla vazifelerinden alınanların kaymakam, nahiy müdürü ve sair memuriyetlerle göreve getirildiğini, Hürriyet ve İtilaf Fırkası sempatanlarının işbaşına getirildiğini ve her tarafta Ermeni ve Rum kulüpleri teşkil olunduğunu belirtmektedir. Bekir Sami Bey, Bursa'ya geldikten sonra ilk iş olarak İsmail Bey'in şerrinden kaçarak bölgeden gidenleri tekrar Bursa'ya çağırarak ve hatta geri gelenlerden birçoğu eski vazifelerine tayin edildiler. Bursa ve çevresindeki bu gelişmeler üzerine Gümülcineli İsmail Bey, 30 Haziran 1919'da, Bekir Sami Bey'e bir telgraf çekerek hakaretlerde bulundu ve şöyle dedi:

"Bursa'da hain, namussuz, katil

Miralay Bekir Sami Bey'e,

Şimdiye kadar döktüğün kanlardan utanmadan Bursa gibi medeni bir şehre geldin. Ya defol ya da başına geleceklere razı ol, hain, namussuz ve katil adam⁵²."

51 Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmhrab, İnkılâp ve Aka Kitabevi*, İstanbul 1964, s.126.

52 *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kuruluş Savaşı Anıları*, yay. haz. Muhittin Ünal, Cem Yay., İstanbul 2002, s.153.

Bu telgrafa, 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in 2 Temmuz 1919 tarihli cevabî telgrafı ise şu şekilde oldu:

"Bursa Valisi İsmail Hakkı Bey'e,

Tedavi olmak üzere Mazhar Osman'a müracaat etmenizi tavsiye ederim⁵³."

Gümülcineli İsmail Bey, Bekir Sami Bey'i tehdit mahiyetindeki bir başka telgrafında da Bekir Sami Bey'in "mülkî işlere müdahale salahiyeti yoktur" ve "asayışı muhtel ahvâlden doğrudan doğruya sizi mesul tutacağım, tecziye edeceğim" dedi⁵⁴. Bu telgraflar, Gümülcineli'nin Bekir Sami Bey'in faaliyetlerinden ciddi surette rahatsız olduğunu da göstermektedir. İzmir'in işgalinin hemen ertesinde millî teşkilat vücuda getirilmesi düşüncesinde olan ve bu hususta Dâhiliye Nezaretî'ne telgraflar gönderen Gümülcineli İsmail Bey'in, hükûmetten istediği desteği görememesi üzerine millî direniş örgütlerine şiddetle karşı çıkmaya çalışması dönem açısından önem arz etmektedir. Nitekim Bekir Sami Bey ve arkadaşları millî direnişi örgütlemeye çalışırken Gümülcineli bu çalışmalarını engellemek için çeteler teşkili yoluna başvurdu. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın [1881-1938] *Nutuk*'unda belirtilmekte, Gümülcineli İsmail Bey'in tertip ettiği fesat yuvası çetelerin bir an evvel temizlenmesi 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'den talep edilmektedir⁵⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın bu talebine 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'in cevabı şu şekilde oldu:

"Sivas'da 3. Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kürt Mustafa Paşa ve Gümülcineli İsmail Bey yörenin çok kozmopolit olan halkını tahrik ederek İzmir'den kaçıp gelen işsizleri kullanarak anarşi yaratmak istediler. Karacabey, Kismasti ve Bilecik yöresinde Arnavut, Çerkez, Gürcü, Boşnak, yerli, muhacir Türk ve ayrıca Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayri müslimleri harekete geçirmek ve millî teşkilatçıları ittihatçılıkla suçlamak için çalıştılar. Yabancıların da tahrikiyle Aydın yöresinde ilk örgütlenmeleri başlatmaya çalıştığım günlerde beni de ittihatçılıkla suçlayıp İstanbul'a jurnal etmişlerdi. Ben, kutsal amacımızın gerçekleşebilmesinin asıl olduğunun bilinciyle;

A- Önce Gümülcineli ve ekibini temizledim. Onların sürgüne gönderdiği vatanseverler dönüp görev üstlendiler.

B- Tümenin tarafsız bir hükümet kuvveti olduğuna, hükümeti, mahalli yönetimi ve yabancı mümessillerini inandırdım.

C- Tümen için gerekli asker ve diğer ihtiyaçları sağladım. İstanbul'u ikna ettim. İstemediklerini dahi yapacağıma kanaat getirdiler. Süleyman Şefik Paşa'ya etkili bir tarzda karşı koyabildim.

53 A.g.e., s.154.

54 BOA., DH. ŞFR., 638/113, 25 Temmuz 1335.

55 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk -Muhteviyatına Ait Vesaik-*, Ankara 1927, s.176 (Vesika 172).

D- Çevremi ve emrimdekileri Kuva-yı Milliye'ye sahip çıkar duruma getirdim.

E- Asayiş için sıkıyönetimde ısrar ettim. Sonuçta sıkıyönetim ilan ederek, emniyeti ele aldım.

F- Bursa'da hakim olamayacağım bir olay yoktur. İslam halkı etrafımda toplayabilecek olduğumu arz ederim. 56. Tümen Kumandanı Miralay Bekir Sami⁵⁶."

Bekir Sami Bey ve Bursa'da teşkil olunan Redd-i İlhak Cemiyeti'nin gayretlerinin bir neticesi olarak Gümülcineli İsmail Bey, Bursa'da tutunamayarak 29 Temmuz 1919'da İstanbul'a gitmek zorunda kaldı⁵⁷. Zaten vazifesinden de azledilmişti. Nitekim Hürriyet ve İtilaf'a yakın olan *Alemdar* gazetesi bu azil meselesini haber yaparak Gümülcineli İsmail Bey'in azlini "Bursa vilâyetine elvedâ" diyerek eleştirdi⁵⁸. *Alemdar* gazetesi Gümülcineli'nin vazifesinden alınmasına üzüntüsünü bildirerek "İsmail Beyefendi ile şimdi kanunsuzluk telakki edilen o teşkilat-ı makulesi olmasa idi, Bursa da Erzurum cihetlerine dönerdi. Müşarünileyhin azimkârane say' ve faaliyeti Bursa'yı anarşiden kurtarmıştı. Bu hâl bittabi alçakların işine gelmedi ve gelemzdi." demektedir⁵⁹.

Gümülcineli İsmail Bey Temmuz 1919'da şikâyetlere de maruz kaldı ve hakkında tahkikat gerçekleştirildi. Konu hakkında değerlendirmelerde bulunan Bursa Vali Vekili, bu tahkikatın müftünün propagandaları neticesi açıldığını ifade etmektedir⁶⁰. İsmail Bey hakkındaki şikâyetlerden biri de İdare-i Örfiye kararıyla uzaklaştırılan sürgünler meselesi idi. Nitekim bu konuda tahkikat yapılarak bir rapor hazırlandı. Netice olarak masumiyeti de matbuata resmen tebliğ edildi⁶¹. Ancak daha sonraki dönemde Gümülcineli İsmail Bey ve arkadaşlarının İsmail Bey'in Bursa Valiliği esnasında suiistimallerde bulunduğu iddia edildi ve konu Şura-yı Devlet'te ele alındı. Kendisine yöneltilen suçlamalardan biri, bir Heyet-i Örfiye teşkil ettirmesi ve bu heyet vasıtasıyla pek çok kişiyi Bursa haricine sürgün ettirmesidir. Bir diğer suçlama millî teşkilat teşkili için eşraf ve şehrin ileri gelenlerinden 50.000 lira talep etmesidir⁶². Netice itibarıyla Gümülcineli İsmail Bey'in bazı hususlardan men-i muhakemesine karar verilse de yukarıda bahsedilen iki sebepten yani, Heyet-i Örfiye ve millî teşkilat teşkili hususlarından muhakemesi kararlaştırıldı⁶³ ve bu muhakeme Birinci Divân-ı Harb-i Örfî tarafından gerçekleştirildi. Divân-ı Harb-i Örfî evvelâ Şura-yı Devlet Riyasetine

56 *Günsav'ın Kuruluş Savaşı Anıları*, s.193-194.

57 Orhan Hülagü, *Millî Mücadelede Bursa*, Emre Yay., İstanbul 2001, s.39.

58 "Gümülcineli İsmail Bey", *Alemdar*, 30 Temmuz 1335/1919, Nu: 127-1527, s.2.

59 Bu yazıda Gümülcineli'nin Heyet-i Örfiye adıyla gerçekleştirdiği bütün muamelelerin kanunlara aykırı olduğunun ifade edildiği belirtilmektedir. Ancak adeta, kanuna aykırı muamele edilmeseydi, temizliğin yapılabilmesi de mümkün değildi, denilmektedir. Bkz. "İsmail Bey", *Alemdar*, 31 Temmuz 1335/1919, Nu: 128-1528, s.1.

60 BOA., DH. ŞFR., 637/21, 11 Temmuz 1335.

61 BOA., DH. ŞFR., 638/16, 19 Temmuz 1335.

62 BOA., ŞD., 672/9, 29 Kânunusani 1336.

63 BOA., ŞD., 672/9, 16 Mart 1336; Daha sonra 8 Ağustos 1919'da Gümülcineli İsmail Bey bir dilekçe ile Şura-yı Devlet Riyasetine başvurarak hakkındaki men-i muhakeme kararının tasdikli bir nüshasını talep etmiştir. Bkz. *A.g.a.*, 8 Ağustos 1336.

başvurmak suretiyle Gümülcineli İsmail Bey'in evrakını talep etti. Akabinde gerçekleşen muhakeme neticesinde Gümülcineli İsmail Bey hakkındaki Divân-ı Harb-i Örfî kararı şu şekildedir:

“Hüdavendigâr Vilayeti valiliğinde bulunduğu sırada Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'ne keşide eylemiş olduğu bazı şifre telgraf-nâmelerin münderecatından dolayı Hükûmet-i Seniyye'ce derdest ve tevkif ve li-ecli'l-muhakeme Harbiye Nezaret-i Celilesi'nin 7 Ağustos 336 tarih ve 4371 numaralı tezkeresi ile Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'ye tevdi edilmiş olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası merkez-i umumisinde mukim Bursa vali-i sâbıkı bin iki yüz doksan üç tarihinde Gümülcine'de mütevellit İsmail Bey bin Hacı Ali Efendi hakkında icra kılınan muhakeme ve tetkikat neticesinde mumaileyh İsmail Bey'in Bursa Vilâyeti valiliğinde bulunduğu esnada üç yüz otuz beş senesi şehr-i mayıs ve haziranı zarfında Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'ne keşide etmiş olduğu sâlifü'z-zikr şifre telgraf-nâmelerde İzmir hâdisesinin vesait-i siyasiye ile hallini gayr-i mümkin görerek ve Kuwâ-yı Milliyе'nin kahramânâne harp etmekte olduğunu ve cesaret ve kuvve-i maneviyesinin feokâlâdeliğini mâdihâne tasvir ederek Kuwâ-yı Milliyе'nin lüzum-ı tertip ve teşkil ve takviyesi lehinde ve Türklüğün ancak müdafaa-i vatan komiteleri teşkil ederek harp etmek suretiyle mevcudiyet gösterebileceği yolunda ve hükûmet canibinden de gayet hafî bir tarzda bunlara muavenet edilmesi vücutu hakkında serd-i mütalaât etmiş ve hatta Hükûmet-i Seniyye'ce bu yolda karar-ı kat'î verildiği takdirde derhal valilikten bi'l-istifâ bu bâbda yapılacak harekât-ı mühimmenin sevk ve idaresini kendisi deruhte edeceğini işar eylemiş ise de mütalaât-ı ânifesi ve dermeyan etmiş olduğu diğer efkâr-ı siyasiyesi Hükûmet-i Seniyye'ce ret ve cerh edilerek bu gibi vesilelerle asayiş-i memleketin ihlâl edilmemesi ve kanunsuzluk ve şekavet ve yağma devrini artık kapamak lâzım geldiği yolunda tebligat icra olunup talimat-ı mebhûsa hilâfında hareket edenlere karşı her kim olursa olsun menfaat-i 'ulyâ-yı vatan namına ibraz-ı şiddet edileceği ihtar olunması üzerine mumaileyh İsmail Bey'in istihsal eylediği mezuniyetle 26 Haziran 335 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve andan sonra da Bursa'ya bir daha avdet edememiş olduğu evrâk-ı dava meyanında mevcut ânifü'z-zikr şifre telgraf-nâmeler münderecatı ve kendisinin suret-i ifâdâtı ile tezahür etmesine ve mumaileyh İsmail Bey'in o vakit Amasya'da bulunan Mustafa Kemal'den [Anadolu'nun sinesinden azm-i millî tecelli etmedikçe memleketin kurtarılamayacağı kanaatindeyim. Ordu emrime tâbidir. Bu bâbda mütalaa-i aliyeye-i vatanperverîlerini isterim] yolunda bir telgraf almış olduğunu söylemesine ve kezalik evrak-ı dava meyanında mevcut polis müdüriyet-i umumiyesinin 5 Ağustos 336 tarihli tezkeresinde mumaileyh İsmail Bey'in öteden beri komitacılığı itiyat edinmiş ve bir fırka-i siyâsiyenin hâdim-i amali olmaktan ziyade menâfi'-i hasise takip ederek kâh komitacılık zihniyetine fazlaca merbutiyetle hükûmet aleyhtarlığına ve kâh teşkilat-ı milliyeye meylederek icra-yı menviyâta cüretkâr bulunmuş olduğu işar edilmiş olmasına ve mumaileyhin muhakemesinin cereyanı hengâmında tafsilatı ol bâbdaki zabıtnamede münderiç olduğu üzere esna-yı müdafaa da dahi komitacılık ruhuna tab'an bazı etvâr-ı nâ-lâyika ve harekât-ı serkeşâneye mücâseret eylesine ve devletin yaşadığı böyle tarihi ve gayet nazik bir zamanda bu misüllü şüpheli ve efkâr-ı muzırna ashabının Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de ipkası câiz görülememesine mebni

kendisinin İdare-i Örfiye Kararnamesi'nin altıncı maddesine tevfikan İdare-i Örfiye mıntıkası hâricine teb'îdine müttefikan karar verildi⁶⁴."

Sadaret Mektubi Kalemî'nden Adliye Nezareti'ne bir yazı yazılarak şu an mevkuf bulunan Gümülcineli İsmail Bey hakkında İdare-i Örfiye mıntıkası haricine çıkarılması kararlaştırıldığı belirtilerek bu kararın uygulamaya konulması Adliye'den talep edildi⁶⁵. Bu arada *Alemdar*'ın bir haberine göre; Gümülcineli İsmail Bey de, hakkında verilen karar akabinde memleketi Gümülcine'ye gitmek arzusunda olduğunu belirtti ve bu talebi kabul gördü⁶⁶. Ancak bu haber *Peyam-ı Sabah* tarafından tezkip edildi ve Gümülcineli'nin Romanya'ya gideceğinin haber alındığı ifade edildi⁶⁷.

Sonuç

II. Meşrutiyet devrinin mühim simalarından ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ikinci reisi olan Gümülcineli İsmail Bey, Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından 11 Mart 1919'da Bursa Valiliğine tayin edildi. Burada asayişin sağlama yönünde gayret gösterirken İttihat ve Terakki mensuplarının vazifelerinden alınması ve sürgünü yönünde de çalışmalar yaptı. Bölgede asayişin temini yönünde çalışırken 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından İzmir işgal edildi. İzmir'in işgali üzerine Dâhiliye Nezareti ile telgraf görüşmeleri gerçekleştirdi ve işgallerin önüne geçilmesi için millî teşkilatların teşkilinin lüzumu üzerinde durdu. Ancak Damat Ferit Paşa hükümeti, Gümülcineli İsmail Bey'in taleplerine olumlu cevap vermediği gibi millî teşkilatlar karşısı bir politika takip etmeye çalıştı. Gümülcineli İsmail Bey de bu sebeptendir ki direniş düşüncesinden vazgeçerek bölgede direniş hareketi vücuda getirmeye çalışan millî yapıları ortadan kaldırmaya gayret etti. Ayrıca Bekir Sami Bey'in Bursa ve çevresindeki direnişi örgütleme çalışmalarına engel olmaya çalışan İsmail Bey, bölgede çeteler oluşturulmasına ve bu çeteler vasıtasıyla millî teşkilatların boğulmasını sağlamak hususunda büyük gayret gösterdi. Ancak başarılı olamadığı gibi 29 Temmuz 1919 tarihi itibarıyla Bursa'dan ayrılmak zorunda kaldı. Sonrasında da valilik vazifesinden azledildi. 1920 Ağustos-Eylül ayına gelindiğinde ise Bursa Valiliğindeki faaliyetleri sebebiyle Divân-ı Harb-i Örfî tarafından muhakeme edildi ve netice itibarıyla sürgün ile cezalandırıldı. Böylelikle hem millî mücadele hareketi tarafından hem de kendisinin yakın olduğu Hürriyet ve İtilafçı arkadaşları tarafından dışlanmış oldu.

64 "Gümülcineli İsmail Bey", *Peyam-ı Sabah*, 13 Eylül 1336/1920, Nu: 639-11069, s.2; "Divân-ı Harp Kararları", *Dersaadet*, 13 Eylül 1336/1920, Nu: 60, s.3; "Gümülcineli İsmail Bey", *İkdam*, 13 Eylül 1336/1920, Nu: 8453, s.1, (Ek-5).

65 BOA., BEO., 4654/348995, 22 Eylül 1336; Gümülcineli İsmail Bey hakkındaki kararın hemen akabinde Adliye Nâzırı imzasıyla Sadaret'e bir yazı yazılarak Gümülcineli hakkında yapılması gerekenler sorulmuştu. Bkz. *Aynı belge*, 20 Eylül 1336.

66 "Gümülcineli İsmail Hakkı Bey", *Alemdar*, 5 Eylül 1335/1919, Nu: 620-2920, s.2.

67 "Gümülcineli İsmail Hakkı Bey", *Peyam-ı Sabah*, 6 Eylül 1335/1919, Nu: 632-11062, s.2.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA.)

Bâbîâli Evrak Odası Belgeleri (BEO.): 4654/348995.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri (DH. ŞFR.): 98/178; 620/28; 634/91;
637/21; 638/16; 638/113.

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH. KMS.): 50-1/42;
51-1/5; 51-1/76; 52-1/2; 52-1/65; 53-1/23; 63/63.

Satın Alınan Evrak, Tevfik Paşa Evrakı (HSD., TVP.), 1/46.

İradeler- Harbiye (İ. HB.) 134/26.

Şura-yı Devlet Belgeleri (ŞD.), 672/9.

II. Süreli Yayınlar

Alemdar

Dersaadet

İkdam

Peyam-ı Sabah

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkâr

Türkçe İstanbul

III. Kitaplar

AKKILIÇ, Yılmaz, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa*, Bursa Kültür Sanat Turizm Vakfı
Yay., Bursa 1997.

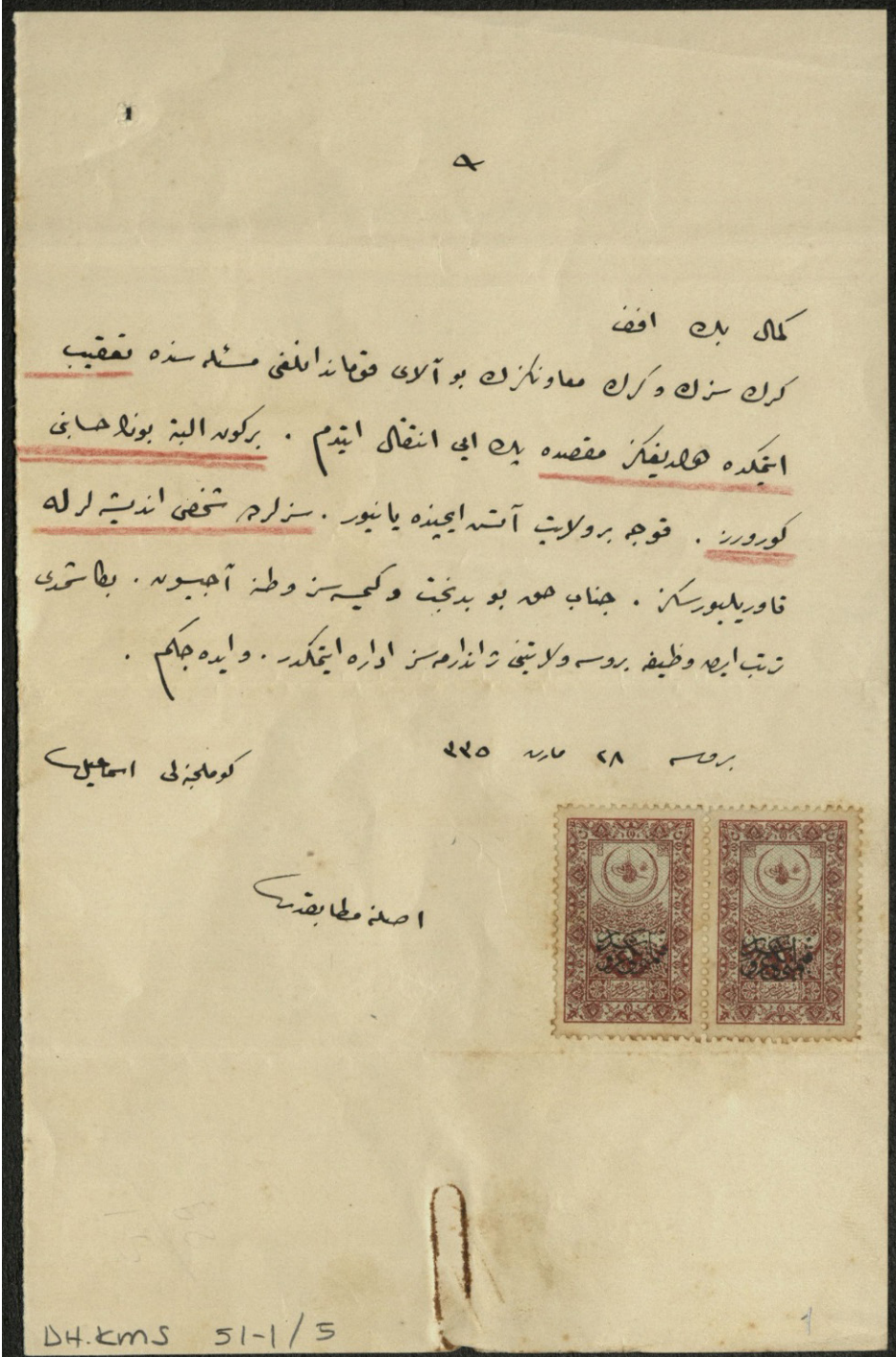
- BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yay., 2. bs., İstanbul 2012.
- ÇELEBİ, Mevlüt, *Heyet-i Nasîha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademik Kitabevi, İzmir 1992.
- EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü, *Millî Mücadele'de Bursa*, yay. haz. İhsan Ilgar, İstanbul 1981.
- ERDEHA, Kâmil, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- HÜLAGÜ, Orhan, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yay., İstanbul 2001.
- KARAY, Refik Halid, *Minelbab İlelmührab, İnkılâp ve Aka* Kitabevi, İstanbul 1964.
- MİRALAY BEKİR SAMİ *Günsav'ın Kuruluş Savaşı Anıları*, yay. haz. Muhittin Ünal, Cem Yay., İstanbul 2002.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hâzım, *Zâlimâne Bir İdam Hükümü*, Millî Mecmua Basımevi, İstanbul 1946.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ I *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Yay., 3. bs., Ankara 1999.

IV. Makaleler

- DOĞANER, Yasemin, "Emniyet Raporlarında 150'liklerden Gümülcineli İsmail Hakkı Bey'in Faaliyetleri", *VI. Uluslararası Atatürk Kongresi (12-16 Kasım 2007)*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010, ss.1006-1035.
- SARINAY, Yusuf, "Yüzelliliklerden Gümülcine'li İsmail Hakkı Bey'in Faaliyetleri (1908-1945)", *Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1995, ss.375-414.

EKLER

Ek-1: Gümülcineli İsmail Bey'in Umum Jandarma Kumandanı Kemal Bey'i tehdidi.

Ek-2: Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa'ya asayişin temini için yaptıklarını vurguladığı bir telgraf.

ه

شيفره تلفرافنامه

مخروجی
بروس

۱۱ سلاطه
تاریخ کشیده می
قلمه ورودی ۱۴

شيفره قلمی

کجولی کونهدک چالشیورم ات بولده هیچ بریاروم کور یورم بوددی کنه طرف دره چنه ی
 اده ایتم بر حود اشفا صیفه بد استیانه ایده جطه برق چنه یه ایریکه مواتیم ارم
 تخصیصا نایکونه ناطق بقه یازم جواب بود استیانه ایمنک صفوی ایچونه یازم جواب یوره بودده
 اداره کوفیه دار هینه تقفیه بود هینه تقفیه یه شکیلد اینم سلفه یازم جواب بود تصرف
 دفاتر نقیمه ایندم هر بنده ضف کور یورم تصدیه جواب بود بد ای اکلومه ایتم که جواب بد
 بجا هیچ رفولایه کوشک ایتموردی اشفا سنده چایبانه فلانوزاره فداکار تقف
 سؤربنه مکافات دی ایندم حال مجبوریم اداره کوفیه ایتمورم اسیه مکاتن اضلال
 ایندم تجزیه ایده یورم نیرا هینه تقفیه بود سدی ندره بد سودیم محرفی لیده هم ارقده
 هم قودسه هم ناطق صفیدر جا ایتم فایع وظیفه نانه نیدر اسیه بکلور ایتم کز بودیاریغ سیدی
 در حال اسان ایتم و عهد جواب دیر بلیکد ارنه بد حود مضطرب اضلال بر تقفیه ایتم اصفم
 وال کویچی
 احمد

۱۱ سلاطه

هویار ۱۴۴۵
۲۷

DH.KMS 52-1/2

2

Ek-3: Gümülcinelî İsmail Bey'in İcraatını aktaran gazete haberi. (Alemdar, 20 Mayıs 1335/1919, Nu: 148-1458, s. 19.

کوملجنه لی اسماعیل بک

فرقه بی امله چالیشیق اوزده بروسه ولایتدن استعفا ایدن

کوملجنه لی اسماعیل بک نه یاغش؟
 حاکمکار رماؤرک نهلر یا یه یله چکنی آ کلایم
 ایچون بروسه والیکندن استعفا ایدن کوملجنه لی
 اسماعیل بک اجرا آتی تدقیق ایتلی. بر طرفدن
 متاثر اولوق دیگر حیددن فرقه تک کسب فوت
 اغشی ایچون رئیس ثانی صغیره فرقه ده صادق
 بکه برکنده چالیشه جنی خیر آ لاریق منون اولوق.
 بو پروتئ لیلی آرزولان بوزکلی و انجیک دون
 مواسلتی خیر آلمه. قازیلر سه بوگون پرولانیک
 ماصل قازانلیدیغی آیات ائیک ایچون اسماعیل
 بک اجرا ات منیده منی موقوف الکنم بروسه لی
 بر چوق ذواتک افادتدن ماولادینر چغازی
 سره منی امله قید ایدمکنز :
 بروسه نه حالده ایدی ؟

بروسه اهالیسی شروب شمسده اولرینه قنایر
 و بوتون کجه مملکتده ماضیله سلاج سسی
 آکبیک اولمازه جاده لره یله دیوارله سردیونلر
 طیاره ق اولر سوپولور . پولیس غیر منتظم
 و بریشان ، ژاندارمه اداره آموردن عاجز .
 مأمورین کندی هوا وهوسنه نایم ، اناشه
 مذذب ، آککک چاموردن حین ذیقتت فریق
 بوک. هر کون نواشی وقرا پولارنده ، جاده لره
 مسلح اشقا یولچیلرک و بازاره کینلرک اوکفرینه
 بیفوق صواری . فضال شقاوتدن بریشان ،
 خسته خانه سهواستعمال ایچنده سرجمت ایدن
 خستهلر آماده اولونور . مکتب صنایع دارالمعززه
 کی مؤسسات غیر منتظم . شهره بشن تدقیق
 مسافه ده کی باغچه لیکر ده تال و سر خوشلیق ، سرفت ،
 اشقا شریک ایچنده محالره بارینور . کویلر آسا
 ششز کندن آلمان چاغریور . ایشته نیل
 بروسه ک بوجالی اسماعیل بک بروسه به کیتهدن
 اول بروسه دن کلان بر دوستزدن دیکر دک .
 اسماعیل بک نه یاغش ؟

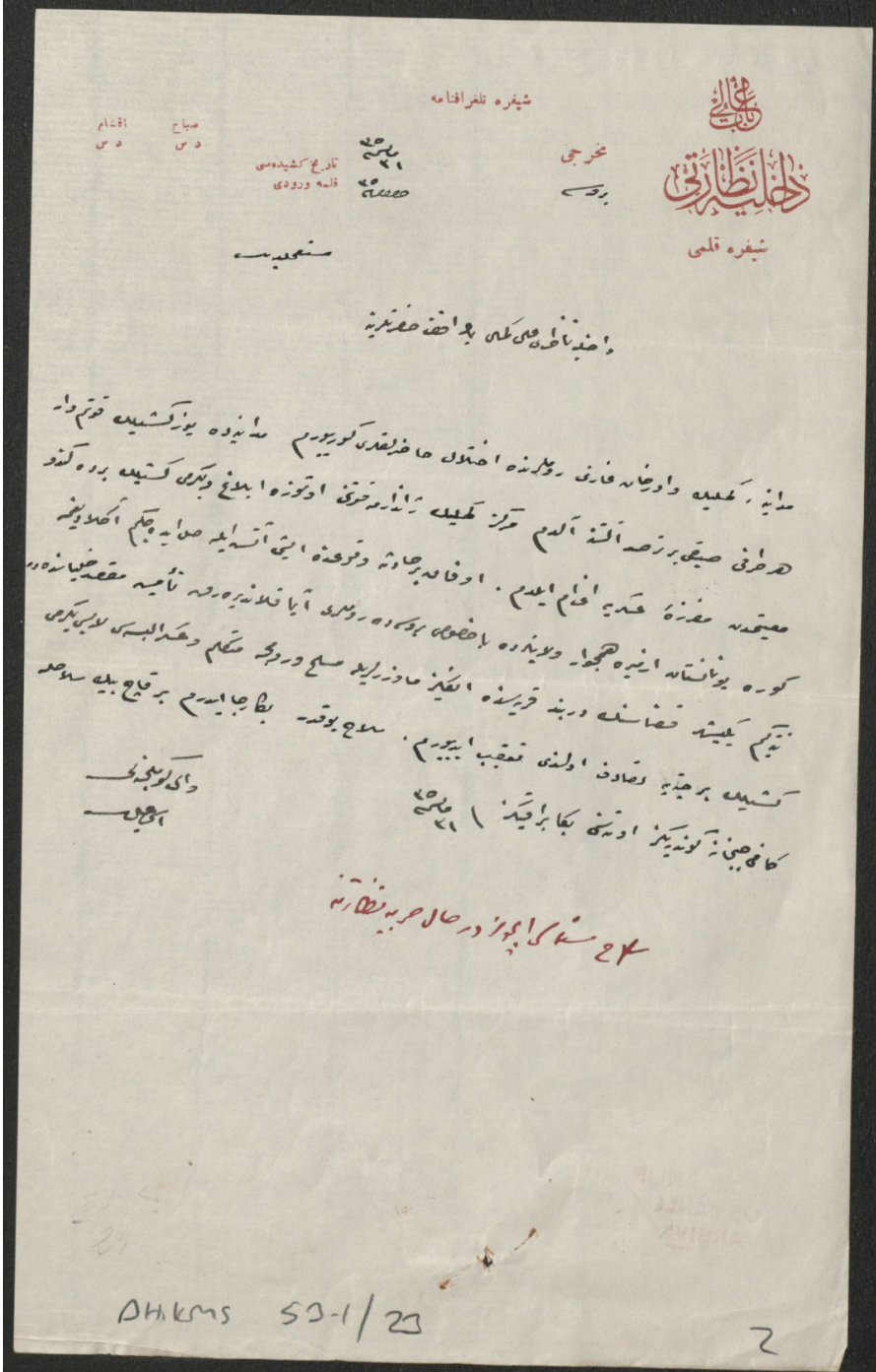
۱ — اسماعیل بک بوتون ژاندارمه و پولیس
 قوتی اشقا تک تکیته حصر ائیش .
 ۲ — منتظم بر پولیس وجوده کتیرمیش ،
 ۳ — ژاندارمه دن اون ایکی ضابطی طاپور
 سیکایشی ده داخل اولدیغی حالده مملات عمومی
 تماماً بروسه دن بیقرارمیش و برلرینه کنج و ایسکندار
 ضابطلر اقامه ائیش .
 ۴ — ژاندارمه بی مرکزدر هیچ برعمادت
 کورده بی حالده بوگون هر کسک کورده بی منتظم
 بر شکله سوئش .
 ۵ — پولیس قادر وسیق دخیال اکیال ایدم دک
 استیلاطده داخل اولدیغی حالده کجه کونموز
 اضابطلر تأمیندن اوساغاز بر پولیس وجوده
 کتیرمیش . حق اشقا تک بر فرقه ده پولیس
 واسطه سه استیانتا یئتمیش . بروسه ک بوگون کسک
 بلس بوتون ممالک عثمانیه نمونه اولایق بر
 پولیسدر .
 ۶ — برای طرفنده یوزمیش اشقا استیانتا
 مجبور اولیش ، اوتوزدن فضله سی دروست ایدلش
 بکریمه شین شوقه اتلاف ایدلشدر .

۷ — بروسه شهرینی عیلات اعتباریله بکلی
 منظره لره تشبیه ایدرک بکلی تشکیلاتی وجوده
 کتیرمیش و کجه سباحه قدر دودر کمره بخاره
 اولونه رق اضابطلر بلده تماماً تأمین ایدلش .
 ۸ — بریشان بر حالده بولان و چاموردن
 فریق اولیان اناشه آککی بو کونکی قابل اکل
 بر حاله المراج اولونمیش و بر چوق فضله وساخته
 و شقهل میدانه بیفازیلوق اعاشه مأموریک
 اونده سکزی سیدیل اولونور بکی بر هیئت
 اداره وجوده کتیرلشدر .
 ۹ — بروسه جواز منظره لره کویلر ده مسلح
 قوروق تشکیلاتی میدانه کتیرمیش و اوزور بیلری
 ژاندارمه تک قوتتولی آتته وضع ایلدیش .
 کویلر ده و بروسه ده آلا لیرده و دو کونلر ده زانی
 ایچیک ، سلاج آتیق وقاری اوساتیق حادث
 کریمه منی کولکندن قالدیرمیش .

۱۰ — خسته خانه تک احوالی بر قومیه بونک
 تحت تدقیقه برمش یا کتیر بلده دن اولن اوزره
 خسته خانه به چاشیری و بوتون اوزمیه ائی بنایق
 علاوه ایسترمیش و خسته لر نهایت ات بوزی
 کورده یلشدر .
 ۱۱ — مکتب صنایع دارالمعززه دارالایامه دن
 آلتان یئیلردن سرکب بکی بر صنف علاوه
 ایتدیرمیش .
 ۱۲ — اخیر آ آسرقا هلالا هر صیق امله نمائشه
 کیره دک آسرقا لیرک مسلمان قنرایه دخی موافقی
 تأمین ایلشدر . دها صیالیق اولسه بو یوک
 بر بکون طوبه حق اولان بر اجرا آتی بر آری
 طرفنده کوملجنه لی اسماعیل بکدن باشقه یاغش
 بر مامور وار ایسه حی علی الصلاح !
 اسماعیل بک ناصیل چالیشیرمیش ؟
 پولری بزه آکلانان ذوات شوقه علاوه
 ایلدیلر :
 — بوآدمه پشدر برزم بیقیلاز بر جسات
 و یورولماز برقا وار .
 صاحبان آتی آلا فرانسه ده قنار کجه یاریسه
 بین اون ایکی به قدر چالیشیر . حکومتده یاناره
 قنار و طیفه دن باشقه برسیده طیشاری چیغازدی .
 ایشته برزم بروسه بو یله قورتولدی .
 اسماعیل بک اواریه برلشده و بکی مأمورلرک
 وظیفه لری عینی چقرده حسن اظفا ایدم چکاری
 امید ایدوز .

Ek-4: Gümülcineli İsmail Bey'in millî direniş yönünde Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e gönderdiği bir telgraf.

Ek-5: Gümülcineli İsmail Bey hakkındaki Divân-ı Harb-i Örfî kararı.
(İkdam, 13 Eylül 1335/1919, Nu: 8453, s.1).

کوملجینه لی اسماعیل بک

برنجی دیوانه حرب عربی فرار بیلدیر ایملیور

برنجی دیوان حرب عربی ویاستندن .
خداوندکار ولایتی والیککنده بولندینی صروده
داخلیه نظارت جلیله سنه کشیده ایلمش اولدینی
بعض شبقره نافر انعامه لک مندرجاتدن طولانی
حکومت سنیه جه دردست و توقیف و لاجل المعاکه
حزبیه نظارت جلیله سنک ۷ اغستوس ۳۳۶ تاریخ
و ۴۳۷۱ نومرولو تذکره سی ایله برنجی دیوان
حرب عربی به تودیع ایلمش اولان حریت وائتلاف
فرقه سی مرکز همومیسندمه مقیم بروسه والی
صاتی بیک ایکی یوز طقسان اوج تاریخنده
کوملجینه ده متولد اسماعیل بک بن حاجی علی
افندی حقیقده اجراقان عا که و تدقیقات نتیجه سنده
موی الیه اسماعیل بک بروسه ولایتی والیککنده
بولندینی شاده اوج یوز اوئوز بش سنه سی شهر
مایس و حزرایی طرفنده داخلیه نظارت جلیله سنه
کشیده ایلمش اولدینی سالف الذکر شبقره نغرا
فنامه لرده از میر حادثه سنک و ساط سیاسیه ایله
حلنی غیر ممکن کوزهرک و قوای ملیه تک قهرمانانه
حرب ایتمکده اولدینی وجسارت و قوه ممنویه سنک
فوق العاده لکنی مادحانه تصدیق ایلمیه تک
لوزوم ترتیب و تشکیل و تقویه سی لهنده و ترک کلک
آتیق مدافعه وطن قومیه لری تشکیل ایلمک
حرب ایتمک صورتیله موجودیت کوزهره بیله چکی
بولنده و حکومت جایزینده غایت خنی برطرزده
بونلر معاونت ایلمش و چوینی حقیقده سردمطالعات
ایتمش و حتی حکومت سنیه جه بو بولنده قرار قعلی
ورلدیکی تقدیرده در حال والیککندن بالاستعفا بو بایده
باییه چق حرکات مهمه تک سوق و اداره معنی کندوی
در عهده ایلمه چکنی اشعار ایلمه ده مطالعات
آغف سی و در میان ایتمش اولدینی دیگر الکارسیاسیه سی
حکومت سنیه جه رد و جرح ایلمه لره بویکی
و صیله لره آید ایلمش ملکتنک اخلال ایلمامسی
و قانون سازی و شقارت و بقا دور لری آتق قیامتق

لازم کلدیکی بولنده تبلیغات اجرا ایلمه لوب تعلیمات
محوته خلافتنده حرکت ایلمه قارشی هر اکیم
اولورسه اولسون منفعت علیای وطن نامنه ابراز
شدت ایلمه چکی اخطار اولتیمی اوزرته موی الیه
اسماعیل بک استحصال ایلمه لری ماذ، نیتله ۲۶ خزران
سنه ۳۳۵ تاریخنده استاتویله گلش و آندن
مسکره ده بروسه به بردها عودت ایلمه ماش
اولدینی اوراق دعوی میانه موجود آفالد کر
شبقره نافر انعامه ل مندرجاتی و کندوسنک صورت
افاداتی ایله نظهر ایتمسه و موی الیه اسماعیل بک
او وقت آما سیله بولنان مصطفی کالدن (آناطولینک
سینه سنندن عترم ملی تجلی ایتمکجه ملکتنک
قورنابله معنی قناعتدهم . اردو امره تا بعدر
بو بایده مطالعه عله وطن پرور لری ایسترم)
بولنده برتلفراف آلمش اولدینی سولمسنه و کلدک
اوراق دعوی میاننده موجود بولس مدیریت
عمومیه سنک ۵ اغستوس ۳۳۶ تاریخلی تذکره سنده
موی الیه اسماعیل بک اوتهدن بری قومیه چلی
اعتیاد ایلمش و بر فرقه سیاسیه تک خادم آمالی
اولفدن زیاده منافع خصیسه تعقیب ایلمک گاه
قومیه چلیق ذهنیته فضله جه صیوطیله حکومت
عامدار لغنه و گاه تشکلات ملیه به میل ایلمک اجرای
منویانه جراتکار بولش اولدینی اشعار ایلمش
اولسنه و موی الملک عا که سنک چریایی هنکامنده
تفصیلاتی اول بایده کی شبعنامه ده مندرج اولدینی
اوزره انشای مدافعه ده دخی قومیه چلیق روحنه
شعراً بعض اطوار نالایقه و حرکات سرکشانه به
عامیرت ایلمسه و دولتک بیدادی بویه تاریخی و غایت
نازک بر زبانه بولمشالو ششپلی و افکار نضره
اصحاب تک پای تحت سلطنت مسیله ده اقباسی جائز
کوروله سامسنه مینی کندوسنک اداره عربیه قرار
نامه سنک آتیچی ماده سنه توفیقاً اداره عربیه
منطقه سی خارجنه تبعیدینه متفقاً قرار ویرلدی .